

KUR'AN'IN ÖĞRETTİĞİ TEDEBBÜR KAVRAMI

Kur'an'ın yorumlanmasının şart olduğu, ayetlerin söylediklerinin yanı sıra bir de söylemek istediklerinin bulunduğu, Allah'ın "maksadının" tespit edilmesinin gerekli olduğu gibi asılsız iddialar Kur'an'dan bağımsız olarak yapılan tedebbür tanımına dayandırılmaktadır.

Günümüzde Kur'an üzerinde çalışma yapılan ya da en azından yapılması beklenen akademik kurumlar ilahiyat fakülteleridir. Bu kurumlar üniversitelerin sosyal bilimler adı verilen bilim dalları ile aynı kategorizasyonun içerisinde yer alırlar. Diğer bir deyişle İslam ilahiyat eğitimi bugünkü akademik sınıflandırmaya göre bir sosyal bilimdir. Sosyal bilimler için yapılabilecek tüm tanımlar, bu kategorideki bilim dallarının insan ilişkilerini ve davranışlarını inceledikleri ve insan üretimi bilgilerden oluştuğu noktada birleşirler. Bu sebeple de insan zihninin ve düşüncesinin bir faaliyeti olan yorumlama, sosyal bilimlerin temel faaliyetlerinden biridir.

Konu insan ve onun ortaya koyduğu üretim ve faaliyet olunca zemin ister istemez kayganlaşmaktadır. Örneğin sosyal bilimlerden biri olan siyaset biliminde ortaya konan faaliyetin zamanı, zemini ve şartları, ortaya çıkacak sonucu doğrudan etkilemektedir. Bir siyasetçinin sadece söyledikleri değil, konuşmasının yapıldığı yer, zaman, birilerine ilettiği mesajlar, konuşmanın metninde açıkça belirtilmemiş metin altı ve satır arası söylemler önemli olmakta, tek bir söz farklı kitlelere farklı mesajlar vererek birçok farklı şekilde yorumlanabilmektedir.

Kur'an ise Allah tarafından gönderilmiş bir kitaptır ve onun üzerinde çalışma yaparken varılacak sonuçların insan ürünü değil, Allah'ın hükmü olması gerekir. Burada gerçekler insan tarafından oluşturulmaz, Al-

lah tarafından bildirilirler. Nitekim insan tarafından oluşturulan ve gerçek olarak kabul edilen bir sonucun evrensel, zaman üstü ve değişmez olması da beklenemez. Bu yüzden sosyal bilimler zamana, kültüre, mekana göre değişiklik gösterirler ve hatta bu değişimi incelerler. Ancak Allah'ın kitabı tüm zamanlara hitap edebilmeli, evrensel, yani kültürlerle göre değişkenlik arz etmeyecek yapıda olmalı ve asla değiştirilemeyecek hükümler içermelidir.¹ Zaten bir dinin Allah'a aidiyetinin koşulları da bunlardır. Bu şartlar karşılanmıyorsa o din veya kitap Allah'a ait olamaz. Çünkü Allah'tan bu şartları karşılayamayacak bir kitap göndermesi beklenemez.

Dolayısıyla adına İslami ilimler denilen branşları bünyesinde barındıran ilahiyat fakültelerinin sosyal bilimler çatısı altında yer alması ve Kur'an üzerinde çalışma yapan disiplinlerin sosyal bilimlere ait olarak kategorize edilmesi Kur'an'a ve Allah'ın dinine uygun olamaz. Ancak ne yazık ki vâkıa böyledir. Bunun doğal sonucu olarak da Kur'an'ın yorumlanmasının olmazsa olmaz bir gereklilik olduğu kendiliğinden kabul edilmiştir. Günümüzde kemikleşmiş anlayışa göre bir kişi Kur'an üzerinde çalışıyorsa zaten yorum yapmalıdır; çünkü o kişinin işi ayetleri yorumlamaktır! Bir hoca Kur'an'dan bir şeyler söylüyorsa bu elbette kendi yorumu olmalı-

1 Allah'ın Kitabı elbette indirildiği güne dair hükümler de içermektedir. Nitekim Nebî'nin eşleri ile evlenme yasağı ve benzeri bazı hükümler bunlardır. Ancak bu ve benzeri birkaç ayetin o güne hitap ediyor olması Kitabın evrensel olduğu gerçeğini değiştirmez. Kaldı ki bu gibi ayetler bile Kur'an'ı anlama metodunda bugün de tüm diğer ayetler kadar önemli bir işleve sahiptirler.

dır. O halde başka bir hoca da kendi yorumunu söyleyecektir. Genel anlayış ne yazık ki bu şekilde yerleştirilmiştir. Bu anlayışın bir ürünü olarak, Kur'an üzerinde çalışan hocaların aynı konuda ortaya koydukları farklı yorumlar, birer "zenginlik" olarak algılanır olmuştur. Aynı konuda ulaşılan sonuçlar birbirinin taban tabana zıttı olsa da durum değişmemektedir.

Ancak Kur'an üzerinde yaptıkları çalışmalarda Allah'ın gösterdiği ve uygulanmasını şart koştuğu metodu değil de kendi şahsi metotlarını kullanmakta ısrar eden araştırmacılar, Kur'an'ın matematiksel kesinlik içeren bir kitap olarak görülmesini, onun anlaşılmasının önüne set çekmek olarak değerlendirmekte, bu söylemlerini de tedebbür emrinin karşılıksız kalmasıyla gerçekleştirmektedirler:

"Kur'an'ı anlamının önüne çekilen keyfî setlerden biri de anlamı dondurmaktır. Kur'an'ı yoğun sembolik dilinden soyutlayıp onu matematiksel kesinliğe indirgemek, Kur'an'a askeriyede kapıların arkasına asılan talimname muamelesi yapmaktır. Bu Kur'an'ı daha iyi anlaşılır kılmadığı gibi, onu kendisinden anlam üretilecek bir kaynak olmaktan da çıkarır. Böylece Kur'an sadece enformatik bir metne indirgenmiş olur. Dolayısıyla ortada, Onlar Kur'an'ı tedebbür etmiyorlar mı? hitabını gerektirecek bir derinlik de kalmaz."

Kur'an'ın yorumlanmasının şart olduğu, ayetlerin söylediklerinin yanı sıra bir de söylemek istediklerinin bulunduğu, Allah'ın "maksadının" tespit edilmesinin

gerekli olduğu gibi iddialar da Kur'an'dan bağımsız olarak yapılan tedebbür tanımına dayandırılmaktadır:

*"Tedebbür, bir sözün arkasında yatan meramı veya bir metnin satır aralarını okumak için külfete girmektir."*²

*"Tedebbür satırı okuyup satır arasını görebilmek, söylenenlerden hareketle söylenmek isteneni anlayabilmek, arka plandaki Rabca anlam örgüsünü ve derin anlam ilişkisini çözebilmek gibi farklı bir okuyuşun adıdır."*³

*"Tedebbür bir sözün manasını düşünüp anlamaktır... Tedebbür, asıl amacı, işin iç yüzünü düşündürmektir."*⁴

*"Tedebbür, maksat ve sonuç üzerinde durup düşünmek anlamına gelir. Bunun sonucunda üretilen şeye bu yüzden 'tedbir' denir. Sonucunu düşünmeyen tedbir almaz. Şu halde ayetlerin maksadı üzerinde düşünmek Kur'an'ın emridir (Sad 29)."*⁵

Yapılan bu tanımlara göre tedebbür en genel anlamda düşünme, özelde ise Allah'ın maksadını tesbit etmeye, ayetlerin demek istediklerini anlamaya, meselenin iç yüzünü ortaya çıkarmaya yönelik bir düşünme faaliyetidir. Diyanet İslam Ansiklopedisi'nin "düşünme" maddesinde ise Kur'an'da bu eylem için kullanılan bazı fiillerden örnekler verilmiş ve tedebbürle ilgili şu tanımlamalar yapılmıştır:

2 Hayat Kitabı Kur'an Gereğçeli Meal Tefsir, Mustafa İslamoğlu, Düşün Yayıncılık, Aralık 2017, s: 161, dipnot 102.

3 Çok Anlamlılık Bağlamında Kur'an Sözlüğü, Mehmet Okuyan, Düşün Yayıncılık, Mayıs 2015, s: 317.

4 Kur'an Ansiklopedisi Tedebbür Maddesi, Prof. Dr. Süleyman Ateş, cilt 20, s: 111.

5 Kur'an'ı Anlama Yöntemi Tefsir Usulü, Mustafa İslamoğlu, Düşün Yayıncılık, 2014, s: 256

“Arapça’da düşünmeyi ifade eden kelimelerin başında nazar, tefekkür, tedebbür, i’tibâr ve taakkul (akl) gelmektedir. Asıl anlamı “gözle bakmak” olan nazar, “kalp gözüyle bakmak, düşünmek” mânasında kullanıldığı gibi “bir şey hakkında tefekküre dalmak, nazarî araştırmalarda bulunmak” anlamına da gelir. Fikr kökünden türeyen tefekkür de aynı anlamdadır (Lisânü’l-Arab, “nzr”, “fkr” md.leri). Buna göre nazar ve tefekkür “bir işin âkıbeti konusunda düşünmek”, tedebbür ise “bir işin sonucunu başından hesap etmek” anlamına gelir. Aynı kökten gelen tedbir, tedebbürün sonucu olarak “gereken önlemi almak” demektir. İ’tibârın da tedebbürle hemen hemen aynı mânayı ifade ettiği anlaşılmaktadır. Düşünme, tedebbürde olduğu gibi geleceğe değil de geçmişe yönelikse tezekkür adını alır ve “hatırlama, anma” anlamına gelir. Zikir ve tezekkür sözlükte aynı anlamdadır ve “hem lisan ile anma hem de kalp ile hatırlama, akıldan geçirme” demektir (a.g.e., “dbr”, “abr”, “zkr” md.leri). “Akletmek” mânasındaki akl masdarı “teorik ve pratik meseleler üzerinde düşünmek” anlamında kullanılmaktadır...

Kur’ân-ı Kerîm’de düşünme eylemini ifade eden bu terimlerin kullanılışı yukarıdaki anlamlarından önemli bir farklılık arz etmez. Bu sebeple asıl vurgulanması gereken şey Kur’an’ın, düşünmeye verdiği önemin yanı sıra düşünmenin biçimi, hareket noktaları ve gayesi hakkındaki telkinleridir.”⁶

Tüm bu ifadelerden anlaşıldığı üzere tedebbür bir tür düşünme faaliyetidir. Ancak yukarıda da görüldüğü gibi Kur’an’da hepsi de düşünme olarak anlaşılan çok sayıda ifade kullanılmaktadır. Her zaman dile getirdiğimiz gibi Allah’ın Kitabında kullanılan kavramlar eş anlamlı olamazlar. Allah’a ait bir metinde, düşünme olarak anlamlandırılan eylem için birçok farklı kelimenin tercih edilmiş olması, tekdüzeliği önleyip metne edebî boyut katmak için değil, aralarındaki bir takım incelik ve farklılıklardan dolayıdır. O halde tedebbür kavramını diğer düşünme anlamındaki ifadelerden ayıran incelik ve farklılık nedir? Bu sorunun cevabının ve yukarıda alıntı yaptığımız yorumlama, maksadı anlama, satır arasını okuma gibi tanımların, Kur’an’ın

tedebbüre yüklediği anlamda bulunup bulunmadığının tesbiti bu kavramı bizzat Kur’an’dan öğrenmekten geçmektedir.

Dübür دبر Kelimesinin Anlamı ve Kur’an’daki Kullanımları

Tedebbür, tedbîr gibi kelimeler Arapça دبر dübür kelimesinden türetilmiştir. Sözlükler kelimenin, “ön” kelimesinin zıddı olarak “arka” anlamında olduğunu bildirmektedirler.⁷ دبر debera fiili bir şeyin arkasından, peşinden gitmek anlamındadır, bu bağlamda Süreyyâ yıldızını takip eden yıldız الدبران Deberân denilmiştir.⁸ Kelime arka anlamı ile dilimize de geçmiş, insanın arkası anlamında kullanılmıştır.

Kur’ân’da د ب ر (de-be-ra) kök harflerinden türemiş kelimeler 44 kez kullanılmaktadır. Ayetlerde kelime zıddı ile kullanılarak anlamı verilmektedir:

قَالَ هِيَ رَاوَدْتَنِي عَنْ نَفْسِي ۖ وَشَهِدَ شَاهِدٌ مِنْ أَهْلِهَا إِنْ كَانَ قَمِيضُهُ قُدًّا مِنْ قَبْلٍ فَصَدَقَتْ وَهُوَ مِنَ الْكَاذِبِينَ وَإِنْ كَانَ قَمِيضُهُ قُدًّا مِنْ دُبُرٍ فَكَذَبَتْ وَهُوَ مِنَ الصَّادِقِينَ

Yusuf dedi ki “İsrarla benden yararlanmak isteyen odur.” Kadının ailesinden bir bilirkişi (şahit) şöyle dedi (şahitlik etti): “Eğer gömleği önden (kubul) yırtılmışsa kadın haklı, o (Yusuf) yalancının tekidir. Yok, eğer gömleği arkadan (dübür) yırtılmışsa, kadın yalan söylüyor, doğru söyleyen odur.” (Yusuf 12/26-27)

Görüldüğü gibi دبر dübür kelimesi, ön anlamına gelen قبل kabul kelimesinin zıttıdır ve “arka” anlamına gelmektedir. Bir başka ayette çoğul formu olan أدبار edbâr ifadesi şöyle kullanılmaktadır:

وَلَوْ تَرَىٰ إِذْ يَتَوَفَّى الَّذِينَ كَفَرُوا ۖ الْمَلَائِكَةُ يَضْرِبُونَ وُجُوهَهُمْ وَأَدْبَارَهُمْ وَذُوقُوا عَذَابَ الْحَرِيقِ

Melekler canlarını alırken o kâfirleri bir görsen; yüzlerine ve arkalarına (edbâr) vurarak onlara: “Yangın azabını tadın şimdi” derler. (Enfâl 8/50)

6 Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Düşünme Maddesi, İlhan Kutluer, cilt 10, s: 53.

7 Ragıp el-İsfahânî, Müfredatü Elfâz’il Kur’ân, Tahkiki Safvân Adnan Dâvûdî, Dimaşk-Beyrut, 1992, دبر maddesi.

8 Mekayis-ul’Luğa, İbn Fâris, دبر maddesi.

Bu ayette de kelimenin insan bedeni için kullanıldığını da yüz anlamına gelen وجه kelimesinin zıttı olduğu ve bedenın arkası anlamına geldiği net bir biçimde görölmektedir. Savaştan kaçmak anlamına gelecek şekilde düşmana arkasını dönmek ifadesinde yine دبر dübüür ve çoğul formu olan ادبار edbâr kelimeleri kullanılmaktadır:

لَنْ يَضُرُّوكُمْ إِلَّا أَذَىٰ ۖ وَإِنْ يَغَاتِلُوكُمْ يُؤَلُّوكُمْ ۚ الْأَدْبَارُ ثُمَّ لَا يُبْصِرُونَ

Onlar size sıkıntıdan başka bir zarar veremezler. Sizinle savaşsalar, **arkalarını (edbâr)** dönüp kaçarlar. Sonra yardım da görmezler. (Âl-i İmr'an 3/111)

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا لَقِيتُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا فَلَا تُولُوهُمُ ۖ الْأَدْبَارُ وَمَنْ يُولُوهُمْ يُؤْمِتْهُمُ اللَّهُ إِلَىٰ مَا كَفَرُوا ۚ فَكَفَرُوا ۚ قَدْ بَاءَ بِغَضَبٍ مِنَ اللَّهِ وَمَأْوَاهُ جَهَنَّمُ ۚ وَبِئْسَ الْمَصِيرُ

Ey inanıp güvenenler! Bir (askeri) nizam halinde iken kâfirlerle karşılaşıncı sakın **arkanızı (edbâr)** dönüp kaçmayın. Her kim böyle bir günde, savaş için mevzi tutmak ya da bir birliğin yanında yer almak dışında bir sebeple **arkasını (dübüür)** dönerse, Allah'ın gazabına uğrar. Onun varacağı yer cehennem olur. Ne kötü hale gelmektir o. (Enfâl 8/15-16)

سَيُهْزَمُ الْجَمْعُ وَيُوَلُّونَ الدُّبُرَ

O topluluk, yakında bozguna uğrayacak ve **arkasını (dübüür)** dönüp gidecektir. (Kamer 54/45)

Tüm bu kullanımlar kelimenin "arka" anlamının son derece belirgin olduğunu, mecaz yahut deyimsel kullanımlarında da bu anlamın aranması gerektiğini göstermektedir. Nitekim Kur'an'da bu kökten gelen kelimelerin tüm formlarında "arka" anlamını tesbit etmek mümkündür. Örneğin zaman bakımından sonralık belirtilirken de arkasından, peşinden gelme, takip etme anlamında yine çoğul formu olan ادبار edbâr kullanılmıştır:

وَمِنَ اللَّيْلِ فَسَبَّحَهُ وَأَدْبَارَ السُّجُودِ

Gecenin bir bölümünde ve secdelerin **arkasından (edbâr)** da ibadet et (kulluk etmeye devam et). (Kaf 50/40)

Kelimenin if'âl bâbından mastar formu olan ادبار idbâr

kelimesi gecenin bölümlerinden bahseden yani zamanla ilgili bir başka ayette "yıldızların arkalarını dönmeleri" şeklinde kullanılmıştır. Gecenin son evresini belirtmek için kullanılan bu mecaz ifadede yıldızların günün ağarmasıyla birlikte ortadan kaybolma anı belirtilmektedir:

وَمِنَ اللَّيْلِ فَسَبَّحَهُ وَإِدْبَارَ النُّجُومِ

Gecenin bir bölümünde ve yıldızların **arkalarını dönmeleriyle (kaybolmalarıyla)** de O'na ibadet et. (Tûr 52/49)

Kelimenin bu ayette mastarını gördüğümüz (ادبار idbâr) if'âl bâbındaki fiil formu ادبر edbera şeklindedir ve "arkasını bir yere döndürdü" yani "birine veya bir şeye arkasını döndü" anlamına gelir. Şu ayetlerde bu anlamı görmek mümkündür:

ثُمَّ أَذْبَرَ وَاسْتَكْبَرَ

Daha sonra **arkasını döndü (edbera)** ve büyüklendi. (Müddessir 74/23)

تَدْعُو مَنْ أَذْبَرَ وَتَوَلَّىٰ

(Dođrulara) **arkasını dönen (edbera)** ve yüz çeviren herkesi kendine çağırır. (Meâric 70/17)

وَاللَّيْلِ إِذْ أَدْبَرَ

Arkasını döndüğünde (edbera) (dönüp gittiğinde) geceyi (Müddessir 74/33)

Kelimenin bu if'âl bâbından formunun (ادبر edbera) ism-i fâil olan مدبر mudbir kelimesi de "arkasını dönen" anlamında kullanılmaktadır:

وَأَنْ أَلَّتْ عِصَاكَ فَلَمَّا رَأَاهَا تَهْتَرُ كَأَنَّهُ جَانٌّ وَلَّىٰ مُدْبِرًا ۖ وَلَمْ يُعَقِّبْ ۚ يَا مُوسَىٰ أَقْبِلْ وَلَا تَخَفْ ۚ إِنَّكَ مِنَ الْآمِنِينَ

"Değneğini bırak". O da bırakınca değneğin küçük bir yılan gibi hareket ettiğini gördü, arkasına bakmadan **arkasını dönüp (mudbiran)** kaçtı. "Musa! Dön! Korkma! sen güvendesin". (Kasas 28/31)

فَتَوَلَّوْا عَنْهُ مُدْبِرِينَ

Onlar, (ilahlarının onu çarptığı düşüncesiyle) hemen **arkalarını dönüp (mudbirîn)** gitmişlerdi. (Sâffât 37/90)

Kur'an'da دبر debera fiilinin ism-i fâil formu olan دابر dâbir kullanımında da yine arka anlamı belirgindir. Kelimenin bu formda geçtiği dört ayetin dördünde de قطع kesmek fiiliyle birlikte deyimse bir kullanımı vardır:

فَأَنجَيْنَاهُ وَالَّذِينَ مَعَهُ بِرَحْمَةٍ مِنَّا وَقَطَّعْنَا دَابِرَ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَمَا كَانُوا مُؤْمِنِينَ

Sonra onu ve onunla birlikte olanları tarafımızdan bir ikram ile kurtardık. Ayetlerimiz karşısında yalan yanlış şeylere sarılanların da arkasını (dâbir) kestik. Onlar inanıp güvenmemişlerdi. (A'râf 7/72)

Kelimenin bir şeyin arkası, peşi anlamından dolayı bu ayetteki kullanım arkasından kimse gelmeyecek şekilde yok etmeyi anlatmaktadır. Bu anlamdan dolayı ifade dilimize kökünü kurutmak, kökünü kesmek olarak çevrilmiştir. Hatta bu sebeple dâbir kelimesinin kök anlamına geldiği söylenmektedir. Ancak gerçekte kelime öne çıkan anlam yine arka, peş anlamıdır. Bir başka ayet de şöyledir:

وَإِذْ يَعِدُكُمُ اللَّهُ إِحْدَى الطَّائِفَتَيْنِ أَنَّهَا لَكُمْ وَتَوَدُّونَ أَنَّ غَيْرَ ذَاتِ الشُّوْكَةِ تَكُونُ لَكُمْ وَيُرِيدُ اللَّهُ أَنْ يُحَقِّقَ الْحَقَّ بِكَلِمَاتِهِ وَيَقَطَّعَ دَابِرَ الْكَافِرِينَ

Allah, o iki topluluktan birinin sizin olacağına söz vermişti. Siz, güçsüz olanına hevesleniyordunuz. Allah ise verdiği sözler sebebiyle gerçeği ortaya çıkarmak ve o kafirlerin arkasını (dâbir) kesmek istiyordu. (Enfâl 8/7)

Bu ayetten de anlaşılacağı gibi Allah'ın istediği şey Bedir Savaşıyla kâfirlerin arkasının kesilmesi yani arkalarından yeni kafirlerin gelmesinin engellenmesi ve hakimiyetin tam olarak Müslümanlara geçmesini sağlamaktır.

Tedbîr

دبر debera fiilinin tef'îl bâbindan formu دبر debbera fiilidir ve mastarı tedbîr تدبير kelimesidir. Kelimeye sözlükler "işlerin arkasını düşünmek" ور التفكر في دبر ا şeklinde anlam vermektedirler.⁹ Yukarıda alıntı yaptığımız İslam Ansiklopedisinde de "tedbir, tedebbürün sonucu olarak, gereken önlemi almak demektir" ifadesi kullanılmaktaydı. Kelime bu anlamıyla dilimize yerleşmiştir. Ancak bizim için önemli olan kelime ve kavramların

halk arasında ve günlük dilde kullanıldıkları ve çoğunlukla sonradan kazandıkları anlamlar değil, Kur'an'daki anlamlarıdır. Kur'an bizi bu konuda hiçbir zaman insanların verdikleri anlamlara muhtaç bırakmamakta, her kavramı en ince detayına kadar tanımlamaktadır. Bu sebeple ilgili ayetleri dikkatli bir şekilde okumamız, kavrama Kur'an'ın verdiği anlamı tesbite çalışmamız gerekir.

Tef'îl bâbindaki kullanım, Nâziat Suresi'nin beşinci ayetinde geçen مديرات mudebbirât ifadesi dışında geçtiği dört ayetin hepsinde fiil (دبر debbera) formundadır. Yine bu ayetlerin hepsinde fâil Allah, mef'ûl ise "iş" anlamına gelen emr الأمر kelimesidir:

قُلْ مَنْ يَرْزُقُكُمْ مِنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ أَمَّنْ يَمْلِكُ السَّمْعَ وَالْأَبْصَارَ وَمَنْ يُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ وَيُخْرِجُ الْمَيِّتَ مِنَ الْحَيِّ وَمَنْ يُدَبِّرُ الْأَمْرَ فَسَيَقُولُونَ اللَّهُ فَقُلْ أَفَلَا تَتَّقُونَ

Desen ki "Size gökten ve yerden rızık veren kim? Dinleme ve ileri görüşlü olma (basiret) özelliklerinizle hâkim olan kim? Ya ölüden diriyi çıkararak, diriden de ölüyü çıkararak kim? Kimdir bu işleri tedbîr eden?" "Allah'tır" diyeceklerdir. De ki: "Hiç çekinmez misiniz?" (Yunus 10/31)

Meallerde buradaki tedbîr etme fiiline çekip çevirme anlamı verilmektedir. Verilen bu anlam yanlış olmakla birlikte kelimenin merkezinde ve Kur'an'daki tüm kullanımlarında gördüğümüz "arka" anlamını okuyucuya göstermemesi bakımından yetersiz sayılmalıdır. Zira içerisindeki "arka" anlamı bize bir şey anlatmayacaksa neden bu kökten bir kelimenin tercih edildiği sorusu cevapsız kalacaktır. Ayette sadece Allah'ın yapabileceği işler sıralandıktan sonra "bu işleri tedbîr eden kimdir" sorusunu "Allah'tır" şeklinde cevaplayanlar müşriklerdir. O halde Allah'ın bu türden işleri tedbîr etmesi arkasında kendisinin olduğunu her insana göstermesi anlamına gelmektedir. Yani Allah'ın işleri tedbîr ediyor olması "hepiniz biliyorsunuz ki bunun arkasında Ben varım" demesidir diyebiliriz. Bir işin Allah'a ait olduğunu görmek için işin ne olduğunu bilmek yeterlidir. Göğ ve yerden rızık verilmesi, insanların dinleme ve görme özelliklerine olan hakimiyet, ölüden diriyi, diriden ölüyü çıkarma gibi işler Allah tarafından

9 Ragıp el-İsfahânî, Müfredatü Elfâzî'l Kur'ân, دبر maddesi.

tedbîr edilen yani arkasında Allah'ın imzasının olduğunu gösteren işlerdir. Kısacası tedbîr etme ifadesine "çekip çevirme" diye anlam vermek yerine, kelimenin "arka" anlamına gelen kök anlamını da yansıtabilmek için "arkasında bulunma" anlamının verilmesi daha yerinde olacaktır.

Yukarıda sözlüklerin tedbîr kelimesine işlerin arkasını düşünmek anlamı verdiklerini belirtmiştik. Yani sözlüklere göre tedbîr bir zihnî faaliyettir, ancak düşünme değil, belki de düşündürme denilmesi daha doğru olur. Zira Rabbimizin bu işleri ben tedbîr ediyorum demesi "arkasında ben varım" anlamı taşıyorsa tedbîr bizim açımızdan bir zihnî faaliyet olacaktır. Yani bir işi tedbîr eden fâil, muhabata o işin arkasında kendisinin olduğunu göstermekte, bunu görebileceği bir zihinsel faaliyete yol açmaktadır. Tedbîr kavramını Kur'an'dan öğrenmeye devam edelim:

إِنَّ رَبَّكُمُ اللَّهُ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوَىٰ عَلَى الْعَرْشِ
يَذَّبُرُ الْأَمْرَ مَا مِنْ شَفِيعٍ إِلَّا مِنْ بَعْدِ إِذْنِهِ ذَلِكُمُ اللَّهُ رَبُّكُمْ فَاعْبُدُوهُ أَفَلَا تَذَكَّرُونَ

Sizin Rabbiniz, gökleri ve yeri altı günde yaratan, sonra yönetime (arşa) geçmiş olan Allah'tır. İşleri tedbîr eder. Şefaata edecek olan, ancak O'nun izninden sonra edebilir. İşte Allah budur, sizin Rabbinizdir. O'na kul olun. Bilgilerinizi kullanmayacak mısınız? (Yunus 10/3)

Ayette kâinatı yaratan ve yönetenin Allah olduğu söylendikten sonra işlerin tedbîrinden bahsedilerek "Kâinatın işleyişi ile ilgili yönetim Allah'ın elindedir, bu işlerin arkasında O vardır" denilmektedir. Yani bu ayette de tedbîr ifadesine, içerisinde "arka" ifadesinin de yer bulacağı şekilde verilebilecek en uygun anlam "arkasında bulunmak", "arkasında imzası olmak" gibi ifadelerdir. Böylece Kur'an'a göre bir işi tedbîr etmek, o işin arkasında olmak, fâili olmak, arkasında durup bizzat çekip çevirmek anlamındadır denilebilir.

Bu ayetin müteşabihlerinden (benzeşen) biri olan aşağıdaki ayet tedbîr yerine farklı bir ifade kullanarak tedbîr etme ifadesine verdiğimiz anlamı teyid etmektedir:

إِنَّ رَبَّكُمُ اللَّهُ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوَىٰ عَلَى الْعَرْشِ

يُغِشِي اللَّيْلَ النَّهَارَ يَطْلُبُهُ حَثِيثًا وَالشَّمْسُ وَالْقَمَرُ وَالنُّجُومُ مُسَخَّرَاتٌ بِأَمْرِ اللَّهِ أَلَا لَهُ
الْخَلْقُ وَالْأَمْرُ تَبَارَكَ اللَّهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ

Sizin Rabbiniz Allah'tır; gökleri ve yeri altı günde yaratmış, sonra yönetime (arşa) geçmiştir. O, gündüzü kendini sürekli kovalayan gece ile örter. Güneşi, ayı ve yıldızları da emrine boyun eğmiş olarak yaratmıştır. Bil ki yaratmak ve (bu sayılan türden) işler O'na aittir. Varlıkların Rabbi olan Allah, pek yücedir. (A'râf 7/54)

Görüldüğü üzere, aynı konudan bahseden ve aynı ifadelerle başlayan bu ayette yine el'emr الأمر ifadesi kullanılarak bu tür işlerin Allah'a ait olduğu bu kez tedbîr etme ifadesi kullanılmaksızın dile getirildi. Bu durum,

tedbîr etme ifadesine verdiğimiz, “arkasında olma” anlamının yerinde olduğunu göstermesi bakımından önemlidir.

Tedbîr etme fiilinin geçtiği ayetlere dönecek olursak, aşağıdaki ayette de konunun yine aynı olduğunu ve sayılan işlerin arkasında Allah'ın bulunduğunun yine aynı fiille anlatıldığını göreceğiz:

اللَّهُ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوَىٰ عَلَى الْعَرْشِ مَا لَكُمْ مِنْ دُونِهِ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا شَفِيعٍ أَفَلَا تَتَذَكَّرُونَ **يُدَبِّرُ** الْأَمْرَ مِنَ السَّمَاءِ إِلَى الْأَرْضِ ثُمَّ يُعْرِجُ إِلَيْهِ فِي يَوْمٍ كَانَ مِقْدَارُهُ أَلْفَ سَنَةٍ مِمَّا تَعُدُّونَ

Gökleri, yeri ve ikisinin arasında bulunanları altı günde yaratan sonra da Arşa (yönetime) geçen Allah'tır. O'ndan başka bir dostunuz ve destekçiniz yoktur. Bilginizi kullanmaz mısınız? Gökten yere kadar olan bütün işleri **tedbîr eder**, sonra, işler sizin hesabınıza göre bin yılı bulan bir gün içinde ona yükselir. (Secde 32/4-5)

Yine aynı konudan, yer ve göklerin yaratılmasından bahseden bir ayette yine tedbîr Allah'ın bir fiili olarak karşımıza çıkmaktadır. Burada da tedbîr, Allah'ın sayılan işlerin arkasında olup çekip çevirmesi anlamındadır. Bir diğer ayette daha konu ve kullanılan ifadeler aynıdır:

اللَّهُ الَّذِي رَفَعَ السَّمَاوَاتِ بِعَمْرِ غَمَدٍ تَرْوُنَهَا ثُمَّ اسْتَوَىٰ عَلَى الْعَرْشِ وَسَخَّرَ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ كُلٌّ يَجْرِي لِأَجَلٍ مُّسَمًّى **يُدَبِّرُ** الْأَمْرَ يُفَصِّلُ الْآيَاتِ لَعَلَّكُمْ بِلِقَاءِ رَبِّكُمْ تُوقِنُونَ

Allah, gökleri görünür bir direk olmadan yükseltmiştir. Sonra arşa (yönetime) geçmiş, güneş ve ayı düzenlemiştir. Her biri, belli bir süreye kadar akar gider. İş **tedbîr eder**. Âyetleri açıklıyor ki belki Rabbinizle yüzleşme konusunda kesin kanaate varırsınız. (R'ad 13/2)

Sonuç olarak işleri çekip çevirme anlamı verilen tedbîr etme ifadesine kelimenin kök ve en belirgin anlamı olan “arka” ifadesini katmamız gerekir. Ancak bu şekilde Rabbimizin pek çok farklı ifadenin içerisinden neden tedbîr ifadesini tercih ettiğini anlayabilir ve anlama yansıtabiliriz. Bunun için de tedbîr etme ifadesini, arkasında bulunma, arkasında imzası olma, arkasında

bulunarak çekip çevirme şeklinde Türkçemize yansıt-mamız gerekir.

Son olarak tedbîr etme fiilinin, yapılan işin fâilini işa-ret ettiğine dair sözlüklerde de çeşitli ifadeler bulunduğunu belirtmemiz gerekir. Meşhur sözlüklerden Lisân'ul Arab, tedbîr etme ifadesinin anlamını verirken şu örnek cümlelere yer vermektedir:

ويقال: **دَبَّرْتُ** الحديث عن فلان حَدَّثْتُ به عنه بعد موته، وهو **يُدَبِّرُ** حديث فلان أي يرويه.

“Denilir ki; ‘Birisinden şu sözü **tedbîr** ettim’, (yani) öldü-münden sonra kendisinden şu sözü naklettim (anla-mındadır). O birisinin sözünü **tedbîr** ediyor, yani rivayet ediyor.”

وَدَبَّرْتُ الحديث أي حَدَّثْتُ به عن غيري

“Söz **tedbîr** ettim, yani o sözü başkasından naklettim.”

قال الأزهري: وقد جاء في الحديث: أما سَمِعْتَهُ من معاذ يُدَبِّرُهُ عن رسول الله، صلى الله عليه وسلم؟ أي يحدِّث به عنه

“Ezherî şöyle demiştir: ‘Hadiste şöyle geldi: Muaz'ın onu Rasulullah (s.a.v)'den **tedbîr ettiğini** duymadın mı? Yani ondan naklettiğini.’”¹⁰

Görüldüğü gibi bu örnek ifadelerde de sözü tedbîr etmek o sözün arkasında kimin olduğuna dikkat çek-meyi ifade etmektedir. Mesela son örnekte sözün Ra-sulullah'tan tedbîr edilmesi, ondan rivayet edildiğine yani arkasında Rasulullah'ın olduğuna dikkat çekmek anlamına gelmektedir.

Tedebbür

Debera تدبر fiilinin tefa'ul bâbından mastarı التدبر te-debbür kelimesidir. Fiil hali تدبر tedebbera şeklinde olup Kur'an'da daima fiil olarak geçmektedir. Tedbîr Kur'an'da daima Allah'ın yaptığı bir fiil iken, dört ayette yer alan tedebbür hep insanın yapması gereken bir fiil olarak karşımıza çıkar. Tedebbürün mef'ulleri ise القول bu söz, آيات ayetler ve القرآن Kur'an'dır. Diğer bir deyiş-le tedebbür edilmesi gereken şeyler olarak sıralanan tüm ifadeler vahyi işaret etmektedir.

10 İbn Manzûr, Lisân'ul Arab, تدبر maddesi.

Yazımızın girişinde yaptığımız alıntılardan da hatırlanacağı üzere, tedebbür kelimesi tefsirler ve araştırmacılar tarafından “bir sözün arkasında yatan maksadı ve merâmı anlamaya çalışmak, bu amaçla o söz üzerinde düşünmek” şeklinde tanımlanmaktadır. Bu tanım, kelimenin kök anlamına uygun olarak “arka” manasını içerecek şekilde yapılmış olmasına rağmen bizce Kur’an’a uygun bir tanım olmamıştır. Her şeyden önce bu tanım ile Kur’an üzerinde her türlü yorum faaliyetinin önü açılmış olmaktadır ki Rabbimiz buna izin vermemekte, gerekli açıklamayı bizzat kendisinin yaptığını, bu açıklamaya ulaşmak için kendi belirlediği metoda göre çalışmak gerektiğini bildirmektedir.¹¹ Ayrıca her zaman olduğu gibi Rabbimiz tedebbür kavramını da bizzat kendisi açıklamış, bizleri insanların yazdıkları sözlüklere muhtaç bırakmamıştır. Tedebbür etme eyleminin doğru tanımlanması bakımından en kritik ayet Nisâ Suresinin 82. ayetidir:

أَفَلَا يَتَذَكَّرُونَ الْقُرْآنَ وَلَوْ كَانَ مِنْ عِنْدِ غَيْرِ اللَّهِ لَوَجَدُوا فِيهِ اخْتِلَافًا كَثِيرًا

Kur’an’ı tedebbür etmezler mi? Eğer Allah’tan başkasından gelseydi, onda çok sayıda çelişki bulurlardı. (Nisâ 4/82)

Ayete göre Kur’an’ı tedebbür, onun Allah’tan başkasından gelmiş olamayacağını görmeyi sağlayan bir faaliyettir. Yani kelimenin kök manası da kullanılarak söylemek gerekirse, Kur’an’ı tedebbür etmek onun arkasında Allah’ın olduğunu görmekle sonuçlanacak bir eylemdir. O’nun Allah’ın Kitabı olduğu da onda bir çelişki, ihtilaf olmadığını görmekle anlaşılacaktır. Diğer yandan, Kur’an’ın tedebbür edilmesi, hiçbir şekilde onun “yorumlanması, arkasındaki merâmın görülmesi, ayetlerin satır aralarının ve demek istediklerinin anlaşılması” olamaz. Çünkü bu şekildeki bir faaliyette ayetler arasında ihtilaf olmaması imkansızdır. Nitekim günümüzde Kur’an’ı yorumlamanın tefsir ve meallerde yol açtığı çelişkiler saymakla bitmez. Bu sebeple bu eserler Kur’an’ın meali ya da tefsiri olamazlar çünkü ihtilaflarla doludurlar.

11 Bkz: Hüd 11/1-2, Fussilet 41/3, Nisâ 4/105 ve metot ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz: Erdem Urgan, Kur’an Kavramı, Süleymaniye Vakfı Yayınları, İstanbul, 2017 ve Fatih Orum, Kur’an’ı Anlama Usulü, Süleymaniye Vakfı Yayınları, İstanbul, 2015.

Ayrıca ayetten, ayetin ilk muhataplarından bir bölümünün Kur’an’ın Allah’tan olmadığına dair bir düşünce ya da iddiaya sahip oldukları anlaşılmaktadır. Bu tutumu sergileyenlerle ilgili bilgimizi artırmak bakımından birkaç ayet öncesine bakmamız gerekir:

مَنْ يُطِيعِ الرَّسُولَ فَقَدْ أَطَاعَ اللَّهَ وَمَنْ تَوَلَّىٰ فَمَا أَرْسَلْنَاكَ عَلَيْهِمْ حَفِيظًا

Bu Elçi’ye kim itaat ederse Allah’a itaat etmiş olur. Yüz çeviren çevirsin; seni onlara bekçi olası diyen elçi yapmadık. (Nisâ 4/80)

وَيَقُولُونَ طَاعَةٌ فَإِذَا بَرَزُوا مِنْ عِنْدِكَ بَيَّتَ طَائِفَةٌ مِنْهُمْ غَيْرَ الَّذِي تَقُولُ وَاللَّهُ يَكْتُبُ مَا يُبَيِّنُونَ فَأَعْرَضَ عَنْهُمْ وَتَوَلَّىٰ عَلَى اللَّهِ وَكَفَىٰ بِاللَّهِ وَكَيْلًا

Sana “Baş üstüne” derler, fakat yanından çıkınca içlerinden bir kesimi, geceleyin senin dediğinden başka şeyler tasarlarlar. Allah onların tasarladıklarını yazar. Onlara karşı dikkatli ol ve Allah’a güven. Dayanak olarak Allah yeter. (Nisâ 4/81)

Ayetlerden de anlaşıldığı üzere, Muhammed Aleyhisselamın yaptığı bir tebliği, “baş üstüne” diyerek kabul eden kişiler risalet gereği okunan ayetlerdeki emirlerin nebîmizin şahsı tarafından verildiğini düşünmekte, onun söylediğinden başka şeyler tasarlamaktadırlar. Oysa Rabbimiz okunan emirlerin nebînin kendi sözü değil, risaletin içeriği olduğunu ve bu anlamda Rasul’e itaatin Allah’a itaat anlamına geleceğini 80. ayette belirtmektedir. Dolayısıyla 82. ayette bu okunanın bir insanın sözü olamayacağını belirlemenin zor olmadığı, kendilerinin bile yapabilecekleri bir tedebbürle arkasında Allah’ın olduğunu görebilecekleri bildirilmekte, onda çelişki olmadığı görülerek Allah’tan geldiğinin anlaşılacağı söylenmektedir:

أَفَلَا يَتَذَكَّرُونَ الْقُرْآنَ وَلَوْ كَانَ مِنْ عِنْدِ غَيْرِ اللَّهِ لَوَجَدُوا فِيهِ اخْتِلَافًا كَثِيرًا

Kur’an’ı tedebbür etmezler mi? Eğer Allah’tan başkasından gelseydi, onda çok sayıda çelişki bulurlardı. (Nisâ 4/82)

Kısacası sadece bu ayet bile tedebbür etmenin, tedebbür edilen şeyin arkasındaki fâili görme amaçlı yapılan bir anlama gayreti olduğunu göstermektedir. Tedebbürün bu anlamını, kullanıldığı diğer ayetlerde de net bir şekilde görmek mümkündür:

كِتَابَ أَنْزَلْنَاهُ إِلَيْكَ مُبَارَكٌ لِيَدَّبَّرُوا آيَاتِهِ وَلِيَتَذَكَّرَ أُولُو الْأَلْبَابِ

Sana indirdiğimiz, bereketli bir kitaptır. Onu sana indirdik ki âyetlerini **tedebbür etsinler ve sağlam duruşlu olanlar (ulu'l-elbâb) ondan bilgi edinsinler (tezekkür etsinler).** (Sâd 38/29)

Ayete göre ulu'l elbâb olanların tezekkür etmeleri, yani Kitabın önceki kitaplar gibi zikir olduğunu görmele-ri tedebbürle meydana gelecek bir iştir. Bunu ayetin devamından da görmek mümkündür. Zira bir sonrak-ki ayetle birlikte Süleyman Aleyhisselam ve sırasıyla Eyüp, İbrahim, İshak, Yakub, İsmail, İlyas, Zülkifl nebî-lerin isimleri ve kıssalarından bölümler anlatılarak ulu'l elbâb'ın tezekkür etmesinin ne demek olduğu hakkın-da da bilgi verilmektedir. Ulu'l elbâb denilen ve Allah'ın indirdiği Kitaplar hakkında bilgi sahibi olan kişiler, bu kıssalar vasıtasıyla önceki Kitaplarla Kur'an arasındaki tasdik ilişkisini görecektir (tedebbür) ve arkasında Allah olduğunu anlayacaklardır. Böylece gelecek elçiyeye (Ki-taba) inanma ve yardımcı olma sözlerini¹² tutma zama-nının geldiğini görecektir. Nitekim ulu'l elbâb ile bu söz arasındaki ilişkiyi gösteren bir ayet grubunda ulu'l elbâb'ın özellikleri sıralanmaktadır:¹³

أَفَمَنْ يَعْلَمُ أَنَّمَا أَنْزَلَ إِلَيْكَ مِنَ رَبِّكَ الْحَقُّ كَمَنْ هُوَ أَعْمَىٰ إِنَّمَا يَتَذَكَّرُ أُولُو الْأَلْبَابِ الَّذِينَ يُؤْفُونَ بِعَهْدِ اللَّهِ وَلَا يَتَّقُونَ الْمِيثَاقَ وَالَّذِينَ يَصِلُونَ مَا أَمَرَ اللَّهُ بِهِ أَنْ يُوصَلَ وَيَخْشَوْنَ رَبَّهُمْ وَيَخَافُونَ سُوءَ الْحِسَابِ وَالَّذِينَ صَبَرُوا ابْتِغَاءَ وَجْهِ رَبِّهِمْ وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَأَنْفَقُوا مِمَّا رَزَقْنَاهُمْ سِرًّا وَعَلَانِيَةً وَيَذَرُونَ بِالْحَسَنَةِ السَّيِّئَةَ أُولَٰئِكَ لَهُمْ عُقْبَى الدَّارِ

Rabbinden sana indirilenin doğruları içerdiğini bi- len, ona karşı körlük edenle bir olur mu? Onu tezek- kür edenler sadece ulu'l elbâb olanlardır. Bunlar, Allah'a verdikleri sözü yerine getiren ve antlaşmayı bozmayan kimselerdir. Bunlar, Allah'ın kurulması- nı istediği bağı kuran, Rablerinden korkan ve vere- cekleri hesabın kötü olmasından endişe edenlerdir. Yine bunlar, Rableri yüzlerine baksın diye sabreden, namazı tam kılan, kendilerine verdiğimiz rızıktan, gizli açık harcayan ve kötülüğü iyilikle savan kim- selerdir. O son yurt işte onlarındır. (Ra'd 13/19-22)

12 Bkz: Âl-i İmrân 3/81, Arâf 7/157

13 Ulu'l elbâb ve Zikir konusuna ilgili daha detaylı bilgi ve diğer ayetler için bkz: Erdem Urgan, Zikir 2, Süleymaniye Vakfı Yayınları, İstanbul, 2017, s: 29.

Görüldüğü üzere ulu'l elbâb önceki Kitaplardaki doğru bilgiyi (zikir) bilen kişilerdir ve Kur'an ayetlerini tede- bür etmeleri, Sâd 29 ve devamı ayetlere göre kıssalar üzerinden onun Allah'a ait olduğunu tesbit çalışması anlamına gelmektedir.

Tedebbürün önceki kitaplarla Kur'an arasındaki uy- mu görerek Kur'an'ın Allah'tan gelen Kitap olduğunu tesbit etme gayreti anlamına geldiği, geçtiği bir diğer ayette daha oldukça barizdir:

أَفَلَمْ يَدَّبَّرُوا الْقَوْلَ أَمْ جَاءَهُمْ مَا لَمْ يَأْتِ آبَاءَهُمُ الْأُولِينَ

Bu sözü **tedebbür etmediler mi? Yoksa kendileri- ne, eski atalarına gelmemiş olan bir Kitap mı geldi?** (Mü'minün 23/68)

Ayette tedebbür edilmesi gereken şey için القول "el- kavl- bu söz" ifadesinin kullanılması önemlidir. Bu ifa- de tarih boyunca indirilen tüm vahiy zinciri anlamında kullanılır.¹⁴ İlgili ayet şöyledir:

وَلَقَدْ وَصَّلْنَا لَهُمُ الْقَوْلَ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ

Bu sözü (القول) onlar için peş peşe sıraladık. Belki te- zekkür ederler. (Kasas 28/51)

Yukarıdaki Mü'minün Suresi 68. ayette geçen el-kavl (söz) bu zincirin son halkası olan Kur'an ile önceki ki- taplar arasındaki kopmaz bağı ifade ediyor olmalıdır. Böylece Kavli tedebbür etmenin, bu son halkanın da Allah'a ait olduğunu, arkasında Allah olduğunu tesbit etme gayreti olduğu görülmektedir. Ayette de belirtil- diği gibi bu Kavli'nin tedebbürü, Kur'an'ın atalarına gel- miş olan kitaplarla ilişkisini gözler önüne serecek bir faaliyettir. Hatta öyle ki tedebbür edilince Kur'an'ın ar- kasında Allah olduğunu görmemek için kişinin kalbine kilit vurulmuş olması gerekir:

أَفَلَا يَتَذَكَّرُونَ الْقُرْآنَ أَمْ عَلَىٰ قُلُوبٍ أَقْفَالُهَا

Kur'an'ı **tedebbür etmezler mi? Yoksa kalpleri üze- rinde kilitler mi var?** (Muhammed 47/24)

Ayetin devamı tedebbür kavramına verdiğimiz anlamı teyid eden ifadeler içermektedir:

14 Kavli ifadesi ile ilgili daha fazla bilgi için bkz: Erdem Urgan, Zikir 2, Süleymaniye Vakfı Yayınları, İstanbul, 2017, s: 42.

إِنَّ الَّذِينَ ارْتَدُّوا عَلَىٰ أَدْبَارِهِمْ مِن بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُمُ الْهُدَىٰ ۗ الشَّيْطَانُ سَوَّلَ لَهُمْ
وَأَمَلَىٰ لَهُمْ

**Doğruları bütün açıklığı ile gördükten sonra sırtla-
rını dönenleri Şeytan aldatmış ve onlara umut ver-
miştir.** (Muhammed 47/25)

Görüldüğü gibi Kur'an'ın tedebbürü doğruların gö-
rülmesine yol açıyor. Burada doğrular olarak meale
yansımış olan ifade الهدى el-hüdâ ifadesidir. Kur'an'ın
doğruyu gösterici, rehber yönünü ifade eder. İşte te-
debbür Kur'an'ın bu sıfatını, bir başka deyişle arkasın-
da ancak Allah'ın olabileceğini görmeyi sağlayan bir
faaliyettir. Bir önceki ayette geçen kilit olması
ifadesinin de ne demek olduğu yine bu ayette Hüdâ'yı
gördükten sonra bilerek sırt dönmek olarak tanımlan-
maktadır. Dolayısıyla 24. ayete göre fitratını bozma-
mış, yani kalbinde kilit varmış gibi davranıp gördüğü
halde gerçeğe sırt dönmeyen herkes Kur'an'ı tedebbür
ederek arkasında Allah olduğunu görebilir.

Tedebbür kavramının geçtiği ayetleri olabilecek en
uygun şekilde anlamlandırabilmek için şu önemli hu-
susu göz önünde bulundurmak gerekir: Ayetlere göre
Kur'an'ın tedebbür edilmesi mutlaka arkasında Allah
olduğunun görülmesi ile sonuçlanan bir faaliyettir. Bu
yüzden tedebbür etme fiiline "arkasında kim olduğunu
görmek için gayret göstermek" anlamı vermek ile "ar-
kasında Allah olduğunu görmek" anlamı vermek ara-
sında bir fark olmayacaktır. Hatta yukarıdaki ayette,
bu sonuca yol açmayan bir tedebbür olamayacağı için
Kur'an'ın Allah'ın kitabı olduğunu görmemenin kişinin
kendi tercihi olduğu, kalbinde kilit varmış gibi davran-
ması şeklinde ifade edilmiştir.

O halde bu ayetteki "Kur'an'ı tedebbür etmezler mi"
ifadesine tüm bu anlattıklarımızdan sonra, "Kur'an'ın
arkasında Allah olduğunu görmüyorlar mı?" anlamını
verirsek ayet anlamlı ve tutarlı bir Türkçe cümle haline
gelecektir:

**Kur'an'ın arkasında Allah olduğunu görmüyorlar
mı? Yoksa kalpleri üzerinde kilitler mi var?** (Muham-
med 47/24)

Son olarak, tedbîr kelimesini anlamaya çalıştığımız
önceki bölümde, bir sözü tedbîr etmenin onu riva-
yet etmek, yani başkasının sözünü iletmek anlamın-
da Arapça sözlüklerde yer bulduğunu görmüştük. Bu
durumda tedebbürün de sadece vahiy ile ilgili olarak
kullanılmasından hareketle onun Allah'ın sözleri ol-
duğunun görülmesi anlamına geliyor olması makul bir
durumdur. Aynı anlamı diğer tedebbür ayetlerine de
verdiğimizde tedebbür kavramını olması gerektiği gibi
meale yansıtmış olacağımızı düşünüyoruz:

**Kur'an'ın arkasında Allah olduğunu görmüyorlar
mı? Eğer Allah'tan başkasından gelseydi, onda çok
sayıda çelişki bulurlardı.** (Nisâ 4/82)

**Sana indirdiğimiz, bereketli bir kitaptır. Onu sana
indirdik ki âyetlerinin arkasında Allah olduğunu gör-
sünler ve sağlam duruşlu olanlar (ûlu'l-elbâb) on-
dan bilgi edinsinler (tezekkür etsinler).** (Sâd 38/29)

**Bu sözün arkasında Allah olduğunu görmediler mi?
Yoksa kendilerine, eski atalarına gelmemiş olan bir
Kitap mı geldi?** (Mü'minûn 23/68)

Netice itibarıyla tedebbür Kur'an dışında ya da günlük
dilde kullanıldığında bir konunun arka planını düşün-
mek, yazarın ya da görüş sahibinin maksadını anla-
maya çalışmak amaçlı bir düşünme faaliyeti olabilir.
Ancak Kur'an'ı tedebbür etmenin bundan çok daha
farklı anlamda olduğunu yine bizzat Kur'an'dan öğ-
renmekteyiz. Kur'an'a göre Kur'an'ı tedebbür onun va-
hiy ürünü, Allah kaynaklı bir metin olduğunu görmektir
diyebiliriz.